

УДК 398.6(477):811.111

Лучечко Т.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

КОЛІРНИЙ КОД В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ПАРЕМІЙНИХ КАРТИНАХ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ КОЛЬОРОНАЗВ «ЗОЛОТИЙ» ТА «СРІБНИЙ»)

Анотація. Статтю присвячено зіставному дослідженню колірної картини світу в українських та англійських пареміях. Проаналізовано специфіку вторинної концептуалізації дійсності у свідомості носіїв української та англійської мов, вербально репрезентовану в її образному переосмисленні в пареміях через золотий та срібний кольори з урахуванням їх аксіологічної маркованості. Виявлено спільне та відмінне в мотиваційній базі аналізованих кольороназв та схарактеризовано їх асоціативні паралелі, вербалізовані в текстах зіставляваних паремій.

Ключові слова: прислів'я, кольороназва, паремійна вербалізація, конотація, асоціативне поле.

Luchechko Tetiana

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

COLOUR CODE IN ENGLISH AND UKRAINIAN PAROEMIOLOGICAL PICTURES OF THE WORLD

Summary. The paper deals with contrastive research of the color picture of the world in the Ukrainian and English proverbs which are assumed to reflect the outlook peculiarities of a definite group of speakers in the light of empirical, historical or cultural experience through associative parallels. Particular attention is paid to the specificity of the secondary conceptualization of reality in Ukrainian and English common consciousness, verbalized in its figurative reinterpretation in paremiological units through golden and silver colors with regard to their axiological marking. The associative background of colour terms in the Ukrainian and English proverbial corpora is researched with regard to the cultural context which generates the most significant features of colour term meanings in the languages under comparison; the similarities and dissimilarities with respect to the connotations (positive, neutral, negative) of the basic colour terms in English and Ukrainian are unveiled. The obtained results made it possible to reveal the external (verbal) and internal (semantic) originality of the paremiology under analysis, which, however, does not exclude the similarities of mechanisms of reality comprehension in the consciousness of the native speakers, and, consequently, similarities of the figurative basis of the paremiology under comparison.

Keywords: proverb, colour term, proverbial manifestation, connotation, associative background.

Постановка проблеми. Колір є однією із домінуючих категорій культури, оскільки фіксує унікальну інформацію про колорит навколишньої природи, особливості історичного розвитку, взаємодії різних етнічних традицій, особливості поетичного сприймання довкілля [3, с. 109].

Переосмислення колірної семантики у свідомості представників певної лінгвокультури мовно об'єктивовано в узагальнено-образній пареміологічній системі, яка формувалася під впливом етнокультурних та історичних факторів. Колірна лексика як структурний компонент паремійної моделі світу формує зміст цієї моделі. Таким чином, назва кольору допомагає зрозуміти ті когнітивні процеси й механізми, які лежать в основі не лише первинної мовної категорії, а й вторинної номінації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві наукові студії колоронімів проводились з урахуванням головно антропологічного (Б. Берлін, П. Кей), психологічного (І. Рощ), гендерного (Р. Лакофф, Д. Сімпсон, А. Таррант), а також лінгвокультурологічного підходів (А. Вежбицька, Л. Ісаєва, Ш. Жаркинбекова та ін.).

Мета статті. Мета розвідки – дослідити особливості паремійної репрезентації золотого та срібного кольорів в українській та англійській мовах, позаяк зіставне дослідження кодування дійсності в різних мовах – один із найпопулярніших та малодосліджених напрямів сучасного мовознавства.

Виклад основного матеріалу. Основні кольори спектру традиційно відносять до прототипних, оскільки ключовою семою у визначенні їх значення є ознаки вже існуючих об'єктів реальності. А. Вежбицька звертає увагу на здатність кольоративів асоціюватися, «малювати» у свідомості реципієнта прототип. Наприклад, прототипом для позначень кольорів синьої барви спектру є небо, зеленого кольору – рослинність; для червоного – вогонь та кров тощо [2, с. 237].

Теорія прототипів пояснює еволюцію колоронайменувань від відтворення семантики кольору шляхом співвіднесення із асоціаціями, збереженими у пам'яті мовця до абстрактної репрезентації набору стимулів, що втілюють ключові семантичні характеристики кольору [4, с. 175].

На думку А. Вежбицької, колірні концепти пов'язані з певними універсальними елементами людського досвіду, тобто з днем, ніччю, сонцем, вогнем, небом, землею і т. ін., які виконують роль когнітивних зачіпок під час колірної номінації [13, с. 131].

Сучасні мовознавці детермінують *колір* як сукупність відтінків, що формують символічну структуру, яка залежить від емоційно-особистісних рис людини. Кожен колір викликає емоції. С. Упорова визначає основні атрибути прояву емоційності, спричиненої колороназвами: 1) будь-яка колороназва емоційно забарвлена і виражає ставлення людини до довкілля; 2) колір може бути вираженням експліцитно (через колороназву) та імпліцитно (через називання предмета, який асоціюється з певною колоронамінацією) [9, с. 52].

Золотий колір асоціюється, в першу чергу, із золотом як металом, багатством, гіршими й

успіхом. Окрім того, *золотий* – колір сакральності, чудесності, верховенства, недосяжності, святковості. Тому найчастіше поєднується з іншими атрибутами особливості, царственості, влади, особливої магічної сили. В українських весільних піснях, приміром, *золотий* має лише позитивну семантику, будучи всемогутнім він здатний трансформувати негативне в позитивне [8, с. 255]. Подібне виключно позитивне осмислення золотого спостерігається і в українських замовляннях. Оскільки із найдавніших часів центр осмислювався міфологічною свідомістю як осередок влади та чаклунства, то золотими стають центральні предмети і персонажі: дуб, світове дерево, магічні яблуна і груша, гніздо, крісло, ліжко, на яких лежить або сидить володар хтонічного царства. Слово *gold*, яке походить від Old English *gold*, що співвідноситься з Old Norse *gull*, Gothic *gulth*, Old High German *gold* має спільний індоєвропейський корінь з *yellow* [12].

В англійській фразеологічній картині світу лексема *golden* позначає значні привілеї, переваги та винагороди, як-от, *golden handshake* – звільнення з великою компенсацією, *golden parachute* – контракт менеджерів з компанією про виплату великої винагороди у разі звільнення. У сленговій лексиці колоронім *golden* має також позитивну семантику: *golden balls* – солідний клієнт, *golden handcuffs* – надбавка до заробітної плати, щоб працівник не звільнився з роботи [7, с. 105].

Ймовірно, що семантична ознака *багатство та гроші* слугувала основою мовної об'єктивної *золотого* кольору в англійському прислів'ї *a golden key can open any door* та його українських відповідників *Золото не говорить, а чудеса творить; Красне слово – золотий ключ*. За допомогою грошей можливо отримати будь що бажане, проте важкодоступне, особливо за допомогою хабарів та зловживання владою. Вперше цитоване англійське прислів'я з'явилося у творі Дж. Лілі «Юфус та його Англія» у 1580 р. [11, с. 105]. Англійське *golden key* та українське *золотий ключ* будучи концептуальними прототипами *всемогутності та надмірного достатку* надають відповідним пареміям пейоративного забарвлення, що суперечить виключно позитивній символіці *золотого* у народному фольклорі. Визначена суперечливість, ймовірно, мотивується спорідненою етимологією номенів *золотий* і *жовтий*. В асоціативному полі останнього присутні негативні почуття через зв'язок із гірким присмаком жовчі.

Подібна співвіднесеність *золотого* кольору з надмірним достатком у негативному аспекті вербально репрезентована в англійській сентенції *gold may be bought too dear*, адже усе багатство зводиться нанівець, якщо за нього віддати непомірну жертву, приміром, втрата друзів, родичів, здоров'я. Коли золото перстає бути символом багатства, а саме стає багатством, воно втрачає символіку *святості* й стає символікою *тлінної наживи*. Вперше прислів'я було письмово зафіксоване у 1546 р. у «Діалозі прислів'їв» Дж. Хейвуда [11, с. 105].

Смисловий центр *a pot of gold* у паремійній одиниці *there's a pot of gold at the end of the rainbow* виступає основним засобом концептуалізації золотої барви через нейтральний, або радше

негативний конотативний компонент *непомірності*. Інколи людські мрії суперечать реальній дійсності, а тому ніколи не будуть реалізовані. Походження прислів'я тісно пов'язане із забобом про золотий горщик, який можна знайти у місці, де веселка торкається землі, вперше зафіксованим у 1836 р. [11, с. 262].

В українському паремійному просторі негативне символічне осмислення *золотого* через конотацію *багатство* прослідковується у паремії *коли золото наверх спливає, тоді правда на дно поринає*, де, наближаючись до пейоративного вектора аксіологічної осі категоризації дійсності, вербалізується через опозиційний дуалізм *правда – обман*, що суперечить його традиційній сакральній символіці, підтвердженій в інших фольклорних одиницях.

Символічне осмислення золотого кольору через ключовий елемент *devil's gold ring* у прислів'ї *give a thing, and take a thing, to wear the devil's gold ring* має яскраво виражене негативне забарвлення. Побутуючи здебільшого у дитячому фольклорі, паремія вперше була записана у 1571 р. і повчала дорослих не вимагати повернення своїх подарунків. *Devil's gold ring* сприймалося як зловісний подарунок, який віщував неприємності та ризик його втрати [11, с. 101].

Однак в асоціативному полі колороніма *золотий* в українському та англійському паремійних корпусах існує значна кількість позитивно маркованих образів. Приміром, *золоте дно* в українському прикладі *ремесло має золоте дно* акцентує на яскраво вираженому позитивному забарвленні аналізованого номена, що хоч і втілює поняття джерела грошей та достатку, проте не надмірного.

Остенсивне засвоєння значення колірному номена *gold* реалізується у ключовому елементі *glitter* англійської мудрості *all that glitters is not gold – не все те золото, що блищить* [1, с. 24]. Не варто сприймати речі за їх виглядом, бо не все блискуче та привабливе є цінним. В оригінальному варіанті паремії функціонувало слово *glister* замість *glitter*. Різноманітні версії аналізованої сентенції побутували в англійському фольклорі ще до XVI ст., а саме часів У. Шекспіра, котрий вважається автором лише останнього варіанту паремії з ключовим елементом *glitter*. Ще у XII ст. французький теолог Алан де Ліль попереджав *не вважати золотом все те, що виблискує*. Згодом, у 1380 р. Дж. Чосер використав подібний вислів у своєму творі «Осередок Слави» [11].

Семантичний компонент *багатство* (позитивна конотація) виділяється також в англійському та українському виразах *golden eggs – золоті яйця*. Прислів'я *don't kill the goose that lays the golden eggs – убити курку, що несе золоті яйця; підрубувати сук, на якому сам сидиш* [1, с. 572] повчають бути обережними зі своїми недоліками (жадібністю, нетерплячістю, бажанням швидкої наживи), що можуть зруйнувати щось істинно цінне, приміром, джерело доходу. Джерелом походження обох української та англійської паремій є байка Езопа про фермера, який володів гускою, що несла золоті яйця. Не задовольнившись одним золотим яйцем на день, чоловік убив птаха, сподіваючись отримати доступ до решти золота, тим самим знищивши джерело стабільного прибутку [11, с. 62].

Золотий вік вважається прототипом часу найбільшого розквіту в зіставлених культурних просторах. Як основний композит він набуває позитивного конотативного співзначення у контексті паремії *the golden age was never the present age*, адже минуле та майбутнє у людській свідомості завжди превалюють над площиною теперішнього часу. Людина цінує минулі спогади або майбутні сподівання, забуваючи, що саме теперішнє – це вчорашнє майбутнє і завтрашнє минуле. Перша письмова згадка про цю мудрість з'явилась у працях Т. Фуллера у 1732 р. [11, с. 105].

Срібний колір – універсальний символ чистоти, здоров'я, світла та краси завдяки своїй білизні, блиску та здатності з його потускнілого стану набувати яскравості. Належність срібла до дорогоцінних металів, а також його роль в економіці та побуті (як матеріал для виготовлення грошей) визначають його домінуючу символіку – багатства, щастя та плодючості. Як і всі метали, срібло має амбівалентну семантику: з одного боку, пов'язане зі сферою небесного та божественного, а з другого – має хтонічну природу. У фольклорних текстах срібло використовується здебільшого як ознака чи елемент образності, а не як реальний предмет [6, с. 626].

Silver походить від Old English *siolfor*, споріднений з Old Norse *silfr*, Gothic *silubr*, Old High German *silabar* і старослов'янського *sirebro* [12].

Традиційне тлумачення *срібного* кольору виражається у прагненні до свободи та долання перешкод. У мові англійського сленгу, приміром *silver hair* позначає старшого за чином чоловіка [7, с. 106]. У фразеології значення срібла, переважно, пов'язане з дорогоцінним металом або ж з його кольором: *silver coin* – срібна монета, *silver stock* – срібний запас, *silver spoon* – срібна ложка, *silver screen* – кіноіндустрія, *срібний блиск*, *срібне весілля*, *срібна справа*.

У фольклорі золото, срібло та мідь утворюють синонімічний ряд та володіють спільною символікою багатства, а завдяки своєму кольору та блиску позначають світло, небесні світила. Статус *срібла* як дорогоцінного металу мотивує його символіку як синоніму золоту (світло, сакральний світ, краса, багатство) [6, с. 627]. Приміром, в українському прислів'ї *Срібний молоток залізні двері пробива* мотиваційною базою ключового елемента *срібний молоток* є сема *багатства*, що символічно зближує цей образ із *золотим ключем (golden key)*, який спроможний відкрити будь-які двері.

На глибинний зв'язок *срібного* кольору із *багатством* у свідомості представників англійського лінгвокультурного ареалу вказує сентенція *genius without education is like silver in the mine*, яка повчає, що людський інтелект є марним ресурсом, якщо він не підживлюється або ж не скеровується освітою. Концитуалізація срібла у даному випадку відбувається не опосередковано через аксіологічні конотації, а через актуалізацію його образу як дорогоцінного металу, що є рівноцінним золоту.

Проте інколи у стійкій тріаді золото – срібло – мідь порушується символічне ототожнення металів, що мотивує категоріальне розмежування *срібла* та *золота* з домінуванням останнього як

більш вартісного та ціннішого. Наприклад, англійське *speech is silver, but silence is golden* – або *розумне казати, або зовсім мовчати* [1, с. 877] нагадує про перевагу мовчання над розмовою, тобто золота над сріблом, хоча обидва кольорономени мають в цьому прислів'ї позитивну конотацію. З допомогою градації зображується ситуація, коли мовлення – це добре, але з мовчанням воно не зрівняється. Адже промовчати інколи набагато краще, ніж говорити нісенітницю. Мовчання також часом буває мудрим рішенням, так як сила людини полягає не в тому, щоб переговорювати співрозмовника чи опонента, а в тому, щоб вчасно промовчати та уникнути можливого конфлікту. Перша письмова згадка про аналізовану речення датується 1834 р., згодом з'явилися його еквіваленти *there is a time to speak and a time to be silent; think before you speak; a word spoken is past recalling* [11, с. 252].

Позитивна конотація номену *silver* в англійській паремії *every cloud has a silver lining* втілює глибинні уявлення англійців про *срібний* як символ *світла, просвітлення*. Лексема *cloud* в даному випадку використовується в переносному значенні – те, що затмарює життя, несе занепокоєння та засмучення. *Silver lining* символізує щось «хороше», «світле», сподівання. Адже навіть найбільш неприємний досвід чи складна ситуація можуть виявитись корисними. Перший запис прислів'я датується 1863 р. [11, с. 76].

Відтак, в англійській мові, у зіставленні з українською, рельєфніше представлене асоціативне поле колороніма *золотий*, мовно об'єктивованого в пареміях. Більшість із паремійних референтів актуалізують спільну для обох культурних тра-

дицій сему *надмірності* у негативному осмисленні. Однак в українських пареміях семантичними центрами переосмислення колороніма у свідомості носіїв мови є *золото* як матеріал та спільний з англійським *золотий ключ*, що підтверджує універсальність останнього як концептуального прототипу. Хоч більшість із цих образів не мають яскраво виражених пейоративних конотацій, певна тенденція до цього виявляється у скеруванні їхнього нейтрального забарвлення у бік негативного вектора. Уявлення українців та англійців про *золото* як позитивно маркований образ вербалізуються через асоціативні відповідники *золоте дно, золоті яйця, golden eggs, golden age, gold*. Концептуальний прототип *golden eggs* – *золоті яйця* можна вважати культурно-мовною універсалею, позаяк в обох паремійних фондах він є спільним ключовим елементом з однаковою мотиваційною базою.

Висновки і пропозиції. Звернення до українського та англійського паремійного матеріалу дає змогу окреслити цілком прогнозовану картину культурно-мовного освоєння срібного кольору, на відміну від золотого, де актуалізуються символічні суперечності пейоративних та меліоративних конотацій. Основні концептуальні прототипи срібла в українських та англійських прислів'ях мотивовані головним чином: 1) семою *багатства* (*silver* – *срібло* як дорогоцінний метал і рівноцінний золоту елемент стійкої тріади *золото – срібло – мідь*, який однак часом поступається золоту (*silver speech*)), щоправда подекуди у нейтральному забарвленні (*срібний молоток*); 2) семою, що позначає світло, *відчуття приємного* (*silver lining*).

Список літератури:

1. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. К.: Радянська Школа, 1969. 1052 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. 416 с.
3. Жаркынбекова Ш.К. Моделирование концепта как метод выявления этнокультурной специфики. *Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ*. Братислава, 1992. С. 107–112.
4. Лук'янець Г. Семантика кольороназв крізь призму теорії прототипів. *Наукові записки*. 2012. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Вип. 105(1). С. 175–177.
5. Прислів'я та приказки: природа. Господарська діяльність людини / упоряд. М.М. Пазяк. К.: Наук. думка, 1989. 480 с.
6. Славянские древности. Этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общей ред. Н.И. Толстого. М.: Международные отношения, 2009. Т. 4: П – С. 656.
7. Тагільцева Я.М. Семантика кольоропозначень в англійській мові ділового спілкування. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. 2013. Сер.: Філологічна. Вип. 39. С. 105–106.
8. Телеуца В.В. Символи фольклору як засіб вербалізації відчуттів. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 40(2). С. 253–260.
9. Упорова Л.С. О методологии анализа цвета в художественном тексте. *Гуманитарные науки в Сибири*. Новосибирск, 1995. № 4. С. 51–54.
10. English Proverbs [Електронний ресурс]. URL: <http://www.phrases.org.uk/meanings/black-sheep-of-the-family.html>
11. Manser M.H. The Facts on File. Dictionary of Proverbs / associate editor, Fergusson R., Pickering D. New York : An Imprint of Infobase Publishing, 2002. 499 p.
12. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс] / ed. director Douglas Harper, 2010. URL: <http://www.dictionary.com/>
13. Wierzbicka A. The Meaning of Colour Terms: Semantics, Culture and Cognition [Електронний ресурс]. *Cognitive linguistics* / ed. J. Newman, de Gruyter. 1990. № 1. P. 99–150. URL: <https://www.degruyter.com/view/j/cogl.1990.1.issue-1/cogl.1990.1.1.99/cogl.1990.1.1.99.xml>

References:

1. Barantsev K. T. (1969). *Anhlo-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk* [English-Ukrainian phrase-book]. K.: Radianska Shkola.
2. Vezhbitskaya A. (1996). *Yazyk. Kultura. Poznanie* [Language. Culture. Cognition]. M.: Russkie slovari.
3. Zharkynbekova Sh. K. (1992). Modelirovanie kontsepta kak metod vyyavleniya etnokulturnoy spetsifiki [Concept modeling as a method for identifying ethnic and cultural specifics]. Proceedings of the *Materialy IX Kongressa MAPRYAL*. Bratislava, pp.107–112.
4. Lukianets H. (2012). Semantyka koloronazyv kriz pryizmu teorii prototypiv [Semantics of color names with regard to the theory of prototypes]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, no. 105(1), pp.175–177.

5. Paziak M.M. (ed.) (1989). *Pryslivna ta prykazky: pryroda. Hospodarska diialnist liudyny* [Proverbs and sayings: Nature. Economic Activity]. K.: Nauk. dumka.
6. Tolstoi N. Y. (ed.) (2009). *Slavyanske drevnosti. Etnolingvisticheskiy slovar : v 5 t.* [Slavic antiquities. Ethnolinguistic dictionary]. M.: Mezhdunarodnyie otnosheniya, vol. 4: P–S.
7. Tahiltseva Ya. M. (2013). Semantyka koloropoznachen v anhliiskii movi dilovoho spilkuvannia [Semantics of Colour Terms in English Business Communication]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]*. Ser.: *Filolohichna*, vol. 39, pp. 105–106.
8. Teleutsia V.V. (2013). Symvoly folkloru yak zasib verbalizatsii vidchuttiv [Folklore symbols as a means of verbalization of sensations]. *Literaturoznavchi studii*, vol. 40(2), pp. 253–260.
9. Uporova, L.S. (1995). O metodologii analiza tsveta v hudozhestvennom tekste [Methodology of Colour Analysis in belles-lettres]. *Gumanitarnyye nauki v Sibiri*. Novosibirsk, no 4, pp. 51–54.
10. English Proverbs [Elektronnyi resurs]. URL: <http://www.phrases.org.uk/meanings/black-sheep-of-the-family.html>
11. Manser M. H. The Facts on File. Dictionary of Proverbs / associate editor, Fergusson R., Pickering D. New York : An Inprint of Infobase Publishing, 2002. 499 p.
12. Online Etymology Dictionary [Elektronnyi resurs] / ed. director Douglas Harper, 2010. URL: <http://www.dictionary.com/>
13. Wierzbicka A., The Meaning of Colour Terms: Semantics, Culture and Cognition. *Cognitive linguistics* [Elektronnyi resurs] / ed. J. Newman, de Gruyter. 1990. № 1. P. 99–150. URL: <https://www.degruyter.com/view/j/cogl.1990.1.issue-1/cogl.1990.1.1.99/cogl.1990.1.1.99.xml>